

Könyvismertetés

Geréb Zsolt

Pándy Bertalan: *Lélekvándorlás. Többször megismételt földi élet?*

Kiadja a Csicseri Református Gyülekezet a Glaube in der 2. Welt támogatásával. Csicsér 2000. 218 lap.

A könyv szerzője Pándy Bertalan felvidéki református lelkész, a Kassai Keteketikai Szeminárium tanára, a vallástörténeti és ószövetségi tanszék előadója.

Az apologetikus jellegű mű vallástörténeti visszapillantást kíván nyújtani a lélekvándorlás, valamint a reinkarnáció témájáról. Célkitűzését bibliai alapvetéssel, illetve a pszichológiai és parapszichológiai ismeretek figyelembevételével szándékozik elérni. Hiánypótló munkát ad kezünkbe, hiszen a magyar olvasó először jut hozzá olyan tanulmányhoz, mely átfogó tájékoztatást nyújt ebben a tárgykörben. A modern hírközlő eszközök, illetve a nagyszámú népszerűsítő kiadványok olyan vallási eszméket, világnézeteket közvetítenek, melyek jórésze a Távol-Kelet hitvilágából származik. Az ezoterikus tanítások közül a leggyakoribb a lélekvándorlás gondolata. Ezekről a vallási eszmékről egyházi iskoláinkban is beszélnek diákjaink, akik újra és újra felteszik a kérdést: mit tanít egyházunk a lélekvándorlásról? Be kell vallanunk, hogy válaszadásaink rendjén kevesen tudtuk átlépni az általánosságok szintjét. Ebben a bizonytalanságban jön segítségünkre Pándy Bertalan e könyve.

Az antropológia, illetve az eszkatológia tárgykörébe tartozó kérdést az összehasonlító vallástudomány módszerével közelíti meg. Először a bibliai tanítást vázolja fel az ember teremtéséről, istenképűségéről, strukturájáról. Ennek rendjén hangsúlyozza azt az alapvető igazságot, melyet a Genézis a teremtéstörténetben kimond: A teremtett élőlények közül csak az ember tud kapcsolatba lépni Istennel és embertársaival. Ezt az Istenre figyelő, engedelmes közösséget rontotta meg Ádám bűnesete, mely kihatással volt az ember mindennemű kapcsolatára. A Teremtőtől elszakadt Ádám azonban a megváltás ígéretét kapja a bűneset után. Pándy tehát helyes úton jár, amikor a bibliai antropológiát szorosan összekapcsolja a szoterológiával, illetve a krisztológiával.

Kritikai megjegyzésem ehhez az első fejezethez kapcsolódik. Az ember strukturális felépítéséről szólva, a következőket írja: az ember olyan teremtménye Istennek, akit abban a kiváltságban részesített, hogy porból formált testébe önön lelkét, szellemét adta (14. old.). Tanácsos lett volna az ún. második teremtéstörténet szövegét (Gen 2,4–8) követni, amely a dualista szemlélet helyett az ember egységét, történetiségét hangsúlyozza. Ha erre a bibliai látásra alapoz, nem ragaszkodik ahhoz az állításhoz, amelyet a Bevezetésben tételként megfogalmaz: „Az ember két világnak, az anyagi és a lelki-szellemi világnak mezsgyéjén él. Teste az anyagi világhoz, lelke a szellemi világhoz köti.” (11.

old.). A Biblia egységben látja az embert, nem választja el egymástól testi és lelki aspektusát, csupán megkülönbözteti azokat mint személyiségének alkotóelemeit.

A következő fejezetekben Pándy rátér a keleti, illetve az ókori vallások sajátos antropológiai látására, az animista szemlélet ismertetésére. Ebből a vallásos látásmódból született a lélekvándorlás pogány tanítása, mely írásban először Indiában, a Kr. e. 8. században, a brahmanizmusban és a hinduizmusban jelentkezett. Az indiai vallásosságban a panteizmus gondolatával találkozunk, ami azt jelenti, hogy az egész világmindenség isteni természetű. Az ember legbensőbb énje szintén isteni. A hindu ember isteninek tekinti az állatokat, a fákat, a hegyeket és a folyókat. Ezért nem bántja az állatokat, nem öli meg a bogarakat sem. Attól fél, hogy abban a bogárban egy meghalt ember lelke öltött testet, és nem akar vétkezni elpusztítása által. Az indiai filozófia a bibliai látástól eltérően nem ismeri a személyiség gondolatát, nem az én felelősségét hangsúlyozza, hanem a *karma* érvényesülését. A karma az igazság változhatatlan törvénye. A lélekvándorlás tanításában a szanszkrit eredetű szó azt fejezi ki, hogy minden emberi cselekedetnek következménye van. Annak, aki bűnt követett el, addig kell folytatnia a halál utáni újra testetöltést, amíg méltóvá nem válik arra, hogy beolvadjon az isteni világlélekbe. A lélekvándorlás körforgásában nem az a végső cél, hogy az ember magasabb méltóságra elhívott testet kapjon, hanem a Brahmannel (világmindenséggel) való egyesülés, a Nirvánának a boldogsága. A karma kozmikus törvény, mely automatikusan működik, és ezért nem lehet kikerülni. A bibliai szemlélettel ellentétben, a karma törvénye kegyetlen szigorúsággal megbosszulja a rosszat, ezért nincs helye az isteni megbocsátásnak, a helyettes elégtétel gondolatának. A lélekvándorlás körforgásából a hindu ember vallási szertartások segítségével akar kitörni. Ezek közé tartozik a *joga* gyakorlata is, amely által az ember felszabadulhat a földi élet ismétlésének a kényszere alól.

E fenomenológiai leírás után a szerző részletes vallástörténeti és filozófiatörténeti körképet tár elénk, mely keretében olvasmányos módon ismerteti azon ókori és újabbkori vallási és bölcséleti irányzatokat, melyek rendszerében a lélekvándorlás eszméje erősebb vagy gyengébb hangsúllyal jelentkezik. A bemutatás rendjén először a buddhizmus izgalmas világába, majd a görög orfikusok, illetve a gnózis bonyolult hitvilágába vezet. E történeti áttekintés során arról is tudomást szerzünk, hogy a reinkarnáció gondolata kedvelt volt a középkori lovagrendek, valamint az újkori szabadkőművesek beavatott tagjai között. De a keresztyénség első századai sem voltak mentesek e tévtanítástól. Különösen a gnosztikus hatás alatt álló manicheusok építették be tanrendszerükbe. E tanítás cáfolataképpen írja Iréneusz egyházatyja az *Adversus haereses* című híres munkáját. Több évszázaddal később, a felvilágosodás utáni korban, újra találkozunk e sajátos gondolattal, mégpedig olyan neves filozófusok műveiben, mint E. Lessing vagy az ifjú J. W. Goethe.

Az indiai eredetű tanítás csábító ízét azonban a ma már klasszikusnak számító 19. és 20. század szülöttei is felfedezték. Hiszen a spiritizmus (Allan

Kardec), a teozófia (H. P. Blavatsky, A. Besant), az antropozófia (R. Steiner) vallásos irányzatai szintén a lélekvándorlás hiedelmére építenek. De ezen alapulnak azok a bölcséleti, pedagógiai, gyógyászati módszerek is, melyeket többek között Rudolf Steiner (1861–1925) dolgozott ki. Az ő nevéhez fűződik az asztrológia, a csillagjósolás modern változata is, melynek az a lényege, hogy az ember része a kozmosznak. A svájci antropozófus a gnosztikusokhoz hasonlóan azt tanítja, hogy életünk, sorsunk alakulását az a csillagkép határozza meg, amelyik születésünk pillanatában felettünk állt az égbolton. Szerinte ezért hasznos a horoszkópok olvasása, hiszen a csillagokban meg van írva mindenkinek a jövője. Pándy emlékeztet itt a zsolttáros hitvallására, mely ma is érvényes: az ember életútját nem a csillagok járása, hanem Isten gondviselő törődése irányítja (Zsolt 8,4–5). A vallástörténeti körkép az „Új korszak” mozgalom (New Age) ismertetésével zárul. Az 1970-es években kibontakozó vallási irányzat eszmei alapjai ugyancsak a buddhizmusban és a hinduizmusban keresendők. Figyelemreméltó, hogy e mozgalom hívei is különös szerepet tulajdonítanak a csillagok isteni erejének. A mostani világkorszakot a „halak” csillagképe határozza meg. A halak korszaka a keresztyénség ideje. Ebben a világkorszakban az ember Istenben bíz. Most azonban egy új világ kezdődik, amelyben maga az ember lesz Istenné. A vízöntő szellemi energiával fogja feltölteni az embert, és ily módon hihetetlen teljesítmények végrehajtására segíti. Ádám utódai felsőbbrendű lényekké válnak, látónoki és telepátikus képességekkel lesznek felruházva. Az „új emberré válás útját” Marilyn Ferguson dolgozta ki. A megvilágosodás folyamatában fontos szerepe van a misztikus élménynek, valamint más keleti pszichotechnológiák gyakorlásának, amelyek által megnyílik az ember előtt saját belső világa és létrejön az új ember, aki nem csupa ész-ember, nem csupa izom-ember, nem tiszta hindu, vagy keresztyén, hanem mindezek egyesülése. Az ember ebben az új létformában képessé válik a világ megújítására. Milyen óriási kísértés rejlik ebben az pszeudovallásos szemléletben! És milyen nagy népszerűsége van e gondolatoknak! Ezen áltudományos „váltságtannal” szemben, a szerző egyértelművé teszi a keresztyén tanítást: „Az új ember, az új világ nem úgy születik, hogy rejtelmes pszichotechnikák, okkult tudományok, vagy kábítószerek által részeseivé válunk a kozmikus isteni »egynek«, hanem úgy, hogy hitünkkel megragadjuk Isten üdvözítő szeretetét, és valóban új emberré válunk.” (66. old.).

Pándy sok áltudományos és hitünknek ellentmondó kérdést érint. Könyvében többek között szó van parapszichológiáról, kiromantiáról, hipnózisról, telepátiáról, önszugesztióról és több más olyan tanításról és gyakorlatról, amelyek beszűrődtek sok megtévesztett ember gondolkozásába.

Hézagpótló könyve tehát nem csak tájékoztatást kíván nyújtani, hanem egyben apologetikus, illetve lelkipozíciós szolgálatot is akar betölteni. Meg vagyunk győződve arról, hogy sok tévelygéstől és kísértéstől fog megóvni ez a tudományos alaposággal és biblikus szemlélettel megírt könyv. A kérdés teológiai értékelése rendjén mindig helyesen mutat rá arra a reformátori

igazságra, hogy az ember semmilyen erkölcsi vagy vallásos teljesítménnyel nem válthatja meg önmagát, egyedül Isten megigazító kegyelmében reménykedhet.¹

Minutus

*Magyar református önismereti olvasókönyv.
Válogatás a XX. század első felének református teológiai irodalmából.*

Szerkesztette Németh Pál.

Kálvin Kiadó, Budapest 1997. 493 lap.

Németh Pál budapesti lelkipásztor nehéz helyzetben volt, amikor ezt a könyvet útjára bocsátotta. Több ezer lap terjedelmű, szorgosan szemelgetett gyűjteményéből a kiadó csak félezer lapnyit vállalt. A „Melyiket a kilenc közül?” fájdalmas kérdését nem utasíthatta el, mint a Jókai kilencgyermekes özvegyembere. Választania, válogatnia kellett tehát, s az itt közölt hetvenhat írás mindegyike egy-egy igazi gyöngyszem.

Ezeknek olvastán elámulhatunk, milyen gazdag teológiai örökséggel feltarisznyázva fogadhatta a következő nemzedék a bolsevizmus kietlen korszakát. S ahogy a 19. század magyar szépirodalmi termése Csokonaitól Ady Endréig olyan erkölcsi tőkét jelentett, amelyből 20. századi íróink máig élnek, úgy jelent az itt szemlézett ötven esztendő teológiai irodalma tiszta, magaslati levegőt, amelyből azóta is lélegzik, sok későbbi füstköddel fojtogatott tüdők.

A szerkesztő tíz témakörbe csoportosította a válogatott cikkeket, tanulmányokat: 1. Elhivatottság, hitbizonyosság, hitvallás; 2. Református keresztyénség és kálvinizmus; 3. Magyar reformátusság és kálvinizmus; 4. Kálvin személye és a magyar reformáció; 5. A múlt értelme; 6. Eleve elrendelés, bűnbánat, megtérés; 7. Szenvedés, halál, feltámadás; 8. Egyházi hivatal – hivatalos egyház; 9. Pietizmus, oxfordizmus, szekták; 10. Tudományos teológia és egyházi élet.

Első pillantásra látszik, hogy az anyagnak ebben az elrendezésében nincs rendszer. Sem bibliai-üdvörténeti, sem hitvallási-dogmatikai kérdések fonalára nem fűzte fel az írásokat. Nem követi a tudományos teológia szokásos tagolását. Az „aktuális”, a korabeli folyóiratokban megjelent témák gyakorisága volt a felosztási szempont. De mert nem kényszerítette a magyar református teológiának ezt az aranycsapatát semmilyen reguláris uniformisba, a szerkesztő éppen ezáltal tanúsított tudományos alázatot, s egyúttal a tizenkilenc szerző iránt tiszteletet. Mert a rend és a rendszer nem az írások *között* van, hanem *bennük*! Ezért ne a tartalomjegyzék rendszerét keressük, ne a készen megszerkesztett könyvben gyönyörködünk (pedig van miben! Az ilyen jó ízléssel, méretarányosan, szép tükrű írással szerkesztett könyvet szívesen veszi

---

¹ Ígéretünk van, hogy a tetszetős kiállítású könyv rövidesen hozzánk is eljut, s terjeszteni tudjuk. Erről majd értesítést küldünk.

kezébe az olvasó.), hanem olvassuk hetente, naponta a válogatásba felvett írásokat, ha ki akarjuk járni a magyar református önismeret ezen iskoláját.

Az első lecke ebben az olvasó iskolában éppen az írásokban fellelhető *belső rend* és rendszer, amellyel minket is módszeres gondolkodásra és önkifejezésre nevelhetnek a régiek. Igen, mert ez a nemzedék közvetve vagy közvetlenül Böhm Károly tanítványa volt, aki megtanította nekik: a vallás, az erkölcs, a tudomány és a művészet emberileg megragadható értékeit csak az tudja szeretni és élvezni, aki hite, akarata, gondolkodása és fantáziája segítségével maga is hoz létre ilyen értékeket.

A második lecke az a *társadalmi és politikai érzékenység*, amellyel tanítóink az ő koruk szenvedő, sértett és létében fenyegetett emberét és közösségeit komolyan vették. Tanuljunk tőlük egyházi és nemzeti elkötelezettséget, amely olyan radikálisan vállalja mindkettőt, amilyen messze terjedhet Krisztustól kapott megbízásunk. Ő pedig nagyon messze ment a reábízott emberért... Erre az érzékenységre és bibliai radikalizmusra az itt felsorakoztatott szerzők java része Barth Károly iskolájában tett szert.

Az első két leckének azt a címet adhatnánk: *Idealizmus és egzisztencializmus*. Mindkettőnek nélkülözhetetlen tanulsága van. De csak akkor, ha eszményi értékeink és közösségi küldetésünk forrását „Isten szívében” fedezzük fel. Istent pedig az ő igéjében, és az élő Igében, Krisztusban ismerjük és tisztelhetjük igazán. Ezt viszont, ennek az aranycsapatnak a tagjai Böhm Károly előtt és Barth Károlyon túl csak Kálvin Jánostól tanulhatták meg igazán. S ez a közös vonás ennél a tizenkilenc embernél. Sok minden választotta el őket egymástól: életkor, kegyességi forma, világi-politikai ideológia, még teológiai irány és módszer is. De mindnyájan Kálvin tanítása szerint voltak az Úr Jézus tanítványai. Ez a harmadik, a legfontosabb lecke ebben az olvasókönyvben.

A legnagyobb terjedelemben két név jutott szóhoz: Révész Imre és Sebestyén Jenő. Írásaik teszik az olvasókönyv egyharmadát. Ez, önmagában véve nem baj, a válogatást végző Németh Pál rokonszenvét illeti.

De sajnáljuk, hogy Imre Lajos és László Dezső teljesen kimaradt.

Sipos Gábor

Tőkéczi László: *Tisza István eszmei, politikai arca.*
Kairosz Kiadó Budapest 2000.

„Hogy szerettem volna korbácsosan írni arról, hogy Tisza István, mint egy önképzőköri ifjú, Széchenyi-szerepet vállal. Mert valóban így van: ez a kietlen, hatalmas szikár, új gróf, teljes pökhendi kulturálatlanságával, új Széchenyi szeretne lenni. De hát nem volt erőm és időm ennek a szörnyű tébolynak megrovására, amikor egy végzetes, nagy zseniális, tragikus, szép lélek utódjává teszi magát demokratikus, királyi hazugságaival egy – senki.” Ady Endre Tiszát elítélő harcos sorait bőven lehetne még idézni, a „geszti bolond”-tól a „geszti Napóleon”-ig sokféle jelzővel illetve publicisztikájában, s korántsem véletlen, hogy a 20. századi magyar közélet egyik legmarkánsabb személyiségéről az utóbbi fél évszázadban szinte kizárólag csak ilyen jellegű értékeléseket lehetett olvasni. Tőkéczi László állapítja meg könyve utolsó fejezetében: „Az »osztályharc tudományának« korában Tisza szellemi, világnézeti, politikai hagyatéka frontálisan ütközött a hivatalos tanításokkal, amely 1948 után csak a proletárdiktatúrához és a szocializmushoz pozitívan kapcsolható előzményeket tartotta megőrzésre és becslésre méltónak. Tisza vesztes pozíciója még biztosabb lett azáltal, hogy a zseniális költő, Ady Endre ellenségeként is lehetett degradálni. Mellékesen a zseniális költő politikusnak – mint az általában lenni szokott – másoknál is csapnivalóbb volt.”

A magyar közelmúlt iránt elfogulatlanul érdeklődők számára persze az utóbbi évtizedekben sem volt kötelező az Ady véleményeit fölhasználó hivatalos kurzus érezhetően egyoldalú és elfogult Tisza-képének kritikátlan elfogadása. Tisztánlátásuk végett azonban hosszadalmas munkát kellett végezniük: könyvtárak polcairól kellett előbányászniuk a méltatlanul elfeledett Magyar Figyelő porosodó évfolyamait, kézbe kellett venniük a nehezen hozzáférhető Tisza-évkönyv köteteit, nyitott füllel és elmével kellett figyelniük az apák, nagyapák Tisza Istvánt megbecsüléssel és elismeréssel emlegető elbeszéléseire. S még így is bizonytalan volt az eredmény, homályos maradt a kép.

„Itt az ideje, hogy a »progresszív« magyar történetírás »tudományosan« mitizáló és démonizáló kettős hagyományának vége szakadjon, s az a jól megkonstruált sablonrendszer, amely évtizedekig megakadályozta az újkori magyar történelem nagy részének valódi elemző vizsgálatát, megszűnjön domináló s szinte minősítő irányzat lenni” – idézzük egyetértőleg Tőkéczi véleményét. Sajnos abban is igaza van, hogy „a magyarnál szerencsésebb, folyamatosságaiban meg nem tört társadalmakban a Tisza Istvánhoz hasonló államférfiak a nemzeti pantheon legnagyobbjai között foglalnak helyet. Jól mutatja hazánk 20. századi történelmének szerencsétlen alakulását az a tény, hogy a legnagyobb e századi magyar nemzeti politikus alakja ismeretlen, vagy ami még rosszabb, máig »progresszív«, (hamis) ítélet szerint került a köztudatba.” Ebben a sajátos helyzetben „a gyógyulás kezdete lehet – állapítja

meg a szerző –, hogy az óriási Tisza István-i életművet reálisan, az idealizálás kompenzációs tévedései nélkül megismerjük”.

E megismerésre, és ami fontosabb, *megismertetésre* vállalkozott Tőkéczi László, a magyar liberalizmus történetének avatott kutatója. 254 oldalas nyolcadrétű kötete nem kimerítő monográfia, inkább Tisza-olvasókönyvnek nevezhetnénk, csöppet sem lebecsülően, hiszen a tudatosan hosszan és sokszor idézett Tisza-szövegeket a történész részletes elemzései és rendező elve formálja szerves egésszé. Bevallott célja, „hogy e mostani munka sokakat bátorítson további elemző, értékelő munkára”. E remélhetőleg meginduló munka során sokszor fognak majd hivatkozni a most megjelent kötetre.

Tisza életútjának és személyének bemutatásával kezdődik a könyv, majd a további fejezetekben a politikusnak a magyar történelmi osztályhoz, a nemzetiségekhez fűződő viszonyát tárgyalja, kitér nemzetfelfogására, elemzi liberalizmusát, társadalmi nézeteit és társadalomképét, a külpolitikáról, a hadseregről, a háborúról alkotott véleményét. A Tisza István-i életmű körül kialakult vitákról szól az utolsó fejezet, amelyből fentebb bőven idéztünk.

Részletes elemzésre most nincs helyünk, ezért a hozzánk legközelebb álló, *A református keresztyén hívő Tisza István c.* fejezetre térünk ki részletesebben. Igen művelt, több tudományágban jártas értelmiségiként „Tisza zseniálisan veszi észre, hogy a keresztyén ... hitét vesztett modern ráció tudományainak világnézeti kiterjesztése új, tudományosan ... nem igazolható, sőt a tapasztalatban hamarosan megbukó póthitekhez, ideológiákhoz vezet.” Igazi megoldás a hívő megtérés lehet. Tisza liberális jellegű, a dogmákat nem abszolutizáló, aktív keresztyén hite küldetéses szilárdságot, emberi megvesztegethetetlenséget eredményezett. „Az élő, biblikus hit hangsúlyozása – szögezi le a szerző, liberalizmusa ellenére – közel viszi az egyházi megújulás, a korabeli protestáns ébredési mozgalom, a belmisszió köreihez. ... Türelmes volt az ortodoxokkal és a pietistákkal szemben is, ha nem veszélyeztették az egyháznak a magyar egységbe tagolódo fővonalát.” Református egyházát a társadalomban tevékeny, főleg a szociális kérdések kezelésében aktívan működő intézményként képzelte el, nem uralkodó, hanem szolgáló egyházat akart, amely saját erejét fokozott lelkigondozással, lelkészi és nem lelkészi megújulással növeli.

„Tisza István nem csak hirdette – állapítja meg végül Tőkéczi –, hanem élte is keresztyén következményességű életét. ... Világnézete és gondolkodása alapja keresztyén hitén alapult. Ebből következik mai szóval értékkonzervativizmusa, amely harmonizált az egyéniség jogait nagyra tartó (keresztyén) liberalizmussal is.”

Hadd zárjam e recenziót egy személyes vallomással: ahogyan alkalmam volt a legkülönbébb forrásokból egyre részletesebben megismerkedni Tisza életművével, egyre rokonszenvesebbé vált számomra a szigorúan puritán életvitelű, hatalmas munkabírású, baráti körben jó humorról tanúskodó államférfi. Tőkéczi László könyve e rokonszenvet még megalapozottabbá tette. Ha visszagondolok rá, Tisza alakját leginkább gránitba faragva tudom elképzelni. Talán megérem budapesti szobrának leleplezését.